

Päivitetty versio löytyy os. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-244-4>

SUOSITUS

Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarviolausuntojen laatimisohteet

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
PL 30 (Mannerheimintie 166)
00271 Helsinki
Puhelin: 020 610 6000
www.thl.fi

Lukijalle

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) koordinoi mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyvää toimintaa. THL vastaanottaa tutkimuspyynnöt, päättää tutkimuspaikan, myöntää mahdollisen jatkoajan ja käsittelee lausunnot. THL antaa saamansa lausunnon perusteella tuomioistuimelle oman lausuntonsa epäillyn tai syytetyin mielentilasta ja/tai vaarallisuudesta ja määrää tarvittaessa psykiatriseen sairaalahoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon. Mielentilatutkimuksiin ja vaarallisuusarvioihin liittyvät asiat käsitellään THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa.

Vuosien 2006–2010 aikana Suomessa tehtiin noin 120–130 mielentilatutkimusta vuodessa. Tutkimuksia suorittavia yksiköitä on tällä hetkellä kahdeksan: Valtion mielisairaalat www.niuva.fi Kuopiossa ja www.vvs.fi Vaasassa, HUS/Kellokosken sairaala, Oulun yliopistollisen sairaalan psykiatrian klinikka, Tampereen yliopistollisen sairaalan Oikeuspsykiatrian vastuuyksikkö ja EVA-yksikkö (Eri-tyisen vaikeahoitoisten alaikäisten psykiatrinen tutkimus- ja hoitoyksikkö) sekä Psykiatrisen vankisairaalan Turun ja Vantaan yksiköt.

Sosiaali- ja terveyshallitus on vuonna 1992 julkaissut oppaan ”Mielentilatutkimus ja siitä annettava lausunto”. Tämän nyt julkaistavan ohjeen tarkoituksena on ajantasaistaa aiempaa opasta ja auttaa erityisesti aloittelevia mielentilatutkijoita tutkimuksen sisällöllisissä ja lausunnon rakenteellisissä tekijöissä.

Sosiaali- ja terveysministeriö käytti opasluonnoksen vuonna 2007 laajalla lausuntokierroksella, ja saatu palaute on otettu oppaassa mahdollisuuksien mukaan huomioon.

Sisällys

Lukijalle

MIELENTILATUTKIMUKSEN LUONNE.....	4
Yleistä	4
Tutkittavan oikeudellinen asema	6
MIELENTILATUTKIMUKSEN SUORITTAMISTA KOSKEVAT YLEISET PERIAATTEET	7
Taustatietojen kerääminen.....	7
Tutkimus- ja hoitotoimenpiteet mielentilatutkimuksen yhteydessä	8
Lääkehoito mielentilatutkimuksen aikana.....	8
Sairaalasta poistaminen.....	8
LAUSUNNON LAATIMINEN	9
LAUSUNNON RAKENNE.....	10
Otsikko ja johdanto	10
Henkilötiedot.....	10
Oikeuden asiakirjoista ilmenevät tiedot.....	10
Muualta saadut tiedot.....	11
Tutkittavan antamat tiedot.....	11
Somaattinen status.....	12
Psyykinen status.....	12
Psykologinen tutkimus.....	12
Henkilökunnan havainnot.....	13
Yhteenveto	13
Johtopäätökset	13
Allekirjoitus	15
VAARALLISUUSARVIO.....	16
Vaarallisuusarvio mielentilatutkimuksen yhteydessä	16
Helsingin hovioikeuden pyytämä vaarallisuusarvio	16
Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116	
http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116	
Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519	
http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519	
Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4) 17 luku 45 §	
http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000	
Rikoslaki (19.12.1889/39) 2 c luku 11 ja 12 §	
http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001	

MIELENTILATUTKIMUKSEN LUONNE

Yleistä

Tuomioistuin arvioi rikosasian vastaajan mielentilatutkimuksen tarpeellisuuden ja päättää mielentilatutkimukseen määräämisestä. Mielentilatutkimuksen tarkoituksena on selvittää tutkittavan syytakeisuus syytteenalaisen tai epäillyn teon tai tekojen tapahtuma-aikaan. Tutkimuksessa selvitetään myös tutkittavan mahdollisen tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai vastoin tahtoa annettavan kehitysvammaisten erityishuollon tarve mielentilatutkimuksen päättymisajankohtana.

Mielentilalausunto laaditaan siten, että se palvelee tuomioistuimen päätöksentekoa mahdollisimman hyvin. Jos mielentilatutkimuksen yhteydessä käy ilmi, että mielentilatutkimukseen määrätty on tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten vastoin tahtoa annettavan erityishuollon tarpeessa, lausunnosta pitää ilmetä mielenterveyslain tai kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaiset hoitoon tai huoltoon määräämisen perusteet. Nämä seikat asettavat mielentilalausunnoille erityisvaatimuksia erityisesti lausuntojen laadun ja yhteneväisyyden suhteen.

Tuomioistuin voi oikeudenkäymiskaaren (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000>) 17 luvun 45 §:n perusteella määrätä rikosasian vastaajan mielentilan tutkittavaksi. Edellytyksenä on, että:

- 1) tuomioistuin on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 11 luvun 5 a §:n mukaisessa välituomiossaan todennut rikosasian vastaajan menettelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla;
- 2) vastaajan mielentilan tutkiminen on perusteltua; ja
- 3) vastaaja suostuu mielentilatutkimukseen tai hän on vangittuna tai häntä syytetään rikoksesta, josta voi seurata ankarampi rangaistus kuin vuosi vankeutta.

Tuomioistuin ratkaisee siis jo ennen vastaajan mielentilatutkimukseen määräämistä erikseen kysymyksen siitä, onko vastaajan näytetty menettelleen syytteessä kuvatulla rangaistavaksi säädetyllä tavalla. Tuomioistuin ei kuitenkaan ratkaise tällöin vielä lopullisesti, miten syytteessä kuvattua tekoa on arvioitava rikosoikeudellisesti eli mihin rikokseen vastaaja on syyllistynyt, vaan tämä tapahtuu vasta mielentilatutkimuksen jälkeen.

Tuomioistuin voi määrätä rikoksesta epäillyn mielentilan tutkittavaksi jo esitutkinan aikana tai ennen pääkäsittelyä, jos epäilty on tunnustanut syyllistyneensä rangaistavaksi säädettyyn tekoon tai jos mielentilatutkimuksen tarve on muutoin selvä. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 45 §:ään on myös otettu säännös, jonka mukaan syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi ennen kuin tehdään rikoslain 2 c lu-

vun 11 §:ssä tarkoitettu päätös koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa. Tuomioistuimen on samalla pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Kun tuomioistuin on määrännyt rikoksesta syytetyn mielentilatutkimukseen, se toimittaa asiakirjat Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle (THL), joka määrää mielenterveyslain (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>) 16 §:n 1 momentin nojalla, missä mielentilatutkimus suoritetaan.

Rikoslain (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>) 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt 15 vuotta, ja että hän on **syntakeinen**.

Tekijä on **syntakeeton**, jos hän ei tekohetkellä kykene mielisairauden, syvän vajaamielisyyden tai vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta, tai hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt (rikoslain 3 luku 4 § 2 mom).

Jollei tekijää voida pitää syntakeettomana, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden tai mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut, häntä voidaan pitää **alentuneesti syntakeisena**. Rangaistusta määrättäessä on tällöin otettava huomioon, mitä rikoslain 6 luvun 8 §:n 3 ja 4 momentissa säädetään (rikoslaki 3 luku 4 § 3 mom).

Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä (rikoslaki 3 luku 4 § 4 mom).

Mielentilatutkimuksesta laaditun lausunnon on oltava THL:lla viimeistään kahden kuukauden kuluttua mielentilatutkimuksen aloittamisesta. Mielenterveyslain 16 §:n 2 momentin mukaan THL voi kuitenkin perustellusta syystä pidentää mielentilatutkimusaikaa enintään kahdella kuukaudella. Tällaisia perusteltuja syitä voivat olla esimerkiksi tarpeelliseksi katsottujen tutkimusten vaatima lisäaika, tarve havainnoida tutkittavaa riittävän pitkän lääkkeettömän tai päihteettömän jakson ajan sekä tutkittavan äkillinen somaattinen sairastuminen ja sen mahdollisesti vaatima hoito toisessa sairaalassa. Tutkimus tulisi kuitenkin pyrkiä suorittamaan laissa säädettyssä kahden kuukauden määräajassa, jotta asian käsittely oikeudessa ei tarpeettomasti viivästyisi.

Tuomioistuin tekee kussakin yksittäistapauksessa oman ratkaisunsa siitä, onko mielentilatutkimuksessa esitetyillä psyykkisillä ja/tai älyllisillä tekijöillä ollut vaikutusta syyntakeisuuteen.

Tutkittavan oikeudellinen asema

Mielentilatutkimukseen määrätty, rikoksesta syytetty henkilö saadaan mielenterveyslain (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>) 15 §:n nojalla ottaa mielentilatutkimusta varten sairaalaan ja pitää sairaalassa tahdostaan riippumatta. Hänen itsemääräämisoikeuttaan ja muita perusoikeuksiaan on mahdollista rajoittaa mielenterveyslain 4 a luvussa säädetyin edellytyksin. Huomioitavaa on, että 4 a luvun 22 b ja 22 c §:ssä tarkoitettua hoitoa (psyykkisen ja ruumiillisen sairauden hoito) saa kuitenkin antaa hänelle hänen tahdostaan riippumatta vain, jos se on hänen henkeään tai terveystään uhkaavan vaaran torjumiseksi välttämätöntä.

Samasta rikoksesta syytetyt, mielentilatutkimukseen määrättyt henkilöt tulisi pääsääntöisesti ottaa sairaalaan joko eri aikaan tai eri osastoille.

MIELENTILATUTKIMUKSEN SUORITTAMISTA KOSKEVAT YLEISET PERIAATTEET

Mielentilatutkimus on suoritettava yleisten eettisten periaatteiden mukaisesti tutkittavan yksityisyyttä ja loukkaamattomuutta kunnioittaen. Tutkimukseen ja lausunnon laatimiseen on suhtauduttava sen vaatimalla tarkkuudella ja huolellisuudella.

Tutkittavalle on tutkimuksen alkaessa selvitettävä mielentilatutkimuksen tarkoitus ja luonne sekä hänen oikeudellinen asemansa. Mielentilatutkimuksen suorittava lääkäri toimii tuomioistuimen määräämän asiantuntijatodistajan asemassa. Näin ollen salassapitosäännökset eivät koske lausunnon laatimista niiden seikkojen osalta, joilla on merkitystä tutkittavan mielentilan selvittämisen kannalta. Tutkittavaa on tärkeää informoida siitä, että kaikki, mitä hän tutkimuksen aikana ilmaisee, voidaan salassapitosäännösten estämättä sisällyttää hänestä laadittavaan mielentilalausuntoon. Lausuntoa laadittaessa on huomioitava sekä tutkittavan että muiden henkilöiden yksityisyyden ja loukkaamattomuuden periaate. Muiden, kuten tutkittavan omaisten, läheisten tai tutkittavaa aikaisemmin hoitaneiden henkilöiden nimiä ei saa mainita, ellei niiden esilletulo ole välttämätöntä jostain erityisestä syystä. Lausunnossa käytetään neutraalia kieltä.

Taustatietojen kerääminen

THL:lla on siitä annetun lain 5 §:n 5 ja 6 momentin perusteella oikeus saada makсутta sekä salassapitovelvollisuutta koskevien säännösten estämättä mielentilatutkimusten suorittamiseksi tarpeelliset tiedot eri viranomaistahoilta ja oikeus antaa vastaava lupa mielentilatutkimusyksiköille. Viranomaistahot, joilta tietoja voi pyytää ilman tutkittavan suostumusta, ovat valtion ja kunnan viranomaiset sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, Kansaneläkelaitos, Eläketurvakeskus, Potilasvahinkolautakunta, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, huoltotoimintaa tai sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai laitos sekä apteekki.

Kaikki tutkimuksessa käytettävät taustatiedot pitää ensisijaisesti hankkia tutkittavan suostumuksella, esimerkiksi valtakirjamenettelyä käyttämällä. Tutkittavalla ei kuitenkaan ole velvollisuutta ilmoittaa lähteitä, joista häntä koskevia tietoja voidaan saada. Ilman hänen suostumustaan tietoja ei voida pyytää esimerkiksi yksityisiltä henkilöiltä tai työpaikoista.

Mielentilatutkimusta varten kerätyt tiedot samoin kuin mielentilalausunto ovat sairaalassa osa kyseisen henkilön potilasasiakirjoja. Niihin sovelletaan potilasasiakirjoja koskevia säännöksiä.

Tutkimus- ja hoitotoimenpiteet mielentilatutkimuksen yhteydessä

Mielentilatutkimuksen yhteydessä tutkittavalle suoritetaan psykiatrisen tutkimuksen ohella somaattinen tutkimus sekä tarpeelliseksi katsottavat laboratorio-, kuvantamis- ym. tutkimukset. Tutkimus- tai hoitotoimenpiteitä ei voida kuitenkaan tehdä ilman tutkittavan suostumusta, ellei sitä voida pitää välttämättömänä tutkittavan henkeä tai terveyttä uhkaavan vaaran torjumiseksi. Mielentilatutkimukseen ei saa sisällyttää tutkimuksia tai kokeita, jotka ovat mielentilatutkimuksen tarkoituksen kannalta tarpeettomia. Mielentilatutkimuksen aikana ei ole aihetta ryhtyä sellaisien sairauksien selvittämiseen, joiden tutkiminen tai hoitaminen ei ole kiireellistä tai mielentilatutkimuksen kannalta tarpeellista.

Lääkehoito mielentilatutkimuksen aikana

Pääsääntöisesti tutkittavalla ei pitäisi olla käytössään psyykenlääkitystä mielentilatutkimuksen aikana. Jos tutkittavalla on ilmeinen mielisairaus, ja hänelle on ennen mielentilatutkimusta aloitettu asianmukainen lääkehoito, sen lopettaminen ei yleensä ole tutkimuksen kannalta tarpeellista. Käytössä olleiden psyykenlääkkeiden nimien ja annoksien sekä aloitus- ja lopetusaikojen pitää ilmetä lausunnosta.

Sairaalasta poistaminen

Jos tutkittava ei ole mielentilatutkimuksen päättyessä tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai kehitysvammaisten erityishuollon tarpeessa, hänet voidaan mielenterveyslain 18 §:n mukaisesti poistaa sairaalasta THL:n suostumuksella jo ennen kuin asia on käsitelty THL:n oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnassa.

Mielentilatutkimuksen jälkeen tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalaan hoitoon tai kehitysvammaisten erityishuoltoon määrättäväksi esitetty henkilö jää tutkimuspaikkaan odottamaan THL:n hoitoonmääräämispäätöstä ja ilmoitusta hoitopaikasta.

LAUSUNNON LAATIMINEN

Asiantuntemuksella ja huolellisesti laadittu mielentilalausunto toimii tuomioistuimessa tärkeänä apuna syyntakeisuutta arvioitaessa. Mielentilalausunnoille on rikosoikeudenkäynneissä annettu suuri painoarvo. Tämän vuoksi on tärkeää, että mielentilalausunnossa tuodaan selkeästi ja perustellen esille kaikki syyntakeisuuden kannalta merkittävä tieto.

Mielentilalausunto kirjoitetaan joko suomeksi tai ruotsiksi riippuen tuomioistuinten asiassa käyttämästä kielestä. Jos tutkittavan äidinkieli ei ole suomi tai ruotsi, pitää lausunnosta ilmetä, millä kielellä tutkimus on suoritettu. Tällaisessa tapauksessa tutkimuksessa tulee käyttää tulkkia. Tulkkia voidaan olla käyttämättä vain, jos tutkittavalla ja tutkivalla lääkäriellä sekä psykologilla on äidinkieleen verrattavissa oleva kielitaito yhteisessä kielessä. Kun tutkimuksessa on käytetty tulkkia, on arvioitava tulkin läsnäolon ja toiminnan mahdollinen vaikutus tutkimuksen luotettavuuteen.

Lausunnon luettavuuden kannalta on tärkeää, että lausunnon laatimisessa noudatetaan valtakunnallisesti yhtenäistä rakennetta. Lausunto kirjoitetaan käyttäen riviväliä 1,5 sekä joko Arial-kirjasintyyppiä pistekoossa 11 tai Times New Roman -kirjasintyyppiä pistekoossa 12. Marginaalien pitää olla 2 cm. Lausunto on hyvä tulostaa kaksipuolisena. Se ei saisi kokonaispituudeltaan ylittää 25 sivua kuin poikkeustapauksissa. Lausunnossa pitää käyttää hyvää yleiskieltä. Lausunnon pitää olla niin selkeästi laadittu, ettei sen ymmärtäminen edellytä lääketieteellistä koulutusta. Vierasperäistä ammattisanastoa käytettäessä suomen- tai ruotsinkielinen vastine tai selostus merkitään sulkuihin.

Mielentilalausunnon tarkoitus on kuvata ja arvioida tutkittavan psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä yleensä sekä erityisesti rikoksen tekoajankohtana ja suhteessa siihen. Jos tekoja on useita, syyntakeisuus arvioidaan erikseen kunkin osalta.

Tutkittavasta ja hänen taustastaan hankituista tiedoista pyritään tuomaan esille erityisesti ne seikat, joilla on merkitystä syyntakeisuuden arvioinnissa. Lausunnossa ei arvioida tutkittavan omaisia tai muita henkilöitä. Heistä ei saa myöskään esittää sellaisia tietoja, joilla ei ole merkitystä syyntakeisuuden arvioinnin kannalta. Tutkittavan kanssa on syytä keskustella mielentilalausuntoon sisällytettävistä asioista, jotta hän voi esittää niistä käsityksensä ja jotta tietoja voidaan tarvittaessa tarkistaa. Tutkittavalla on myös oikeus tutustua hänestä laadittuun lausuntoon.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 24 §:n 1 momentin 27 kohdan nojalla mielentilalausunnot ovat salassa pidettäviä, ellei toisin erikseen säädetä. Mielentilalausunnot kuuluvat ehdottoman salassapidon piiriin siten, että ne eivät enää tule tuomioistuinkäsittelyn jälkeen julkisiksi kuten aiemmin.

LAUSUNNON RAKENNE

Otsikko ja johdanto

Lausunto osoitetaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselle. Johdanto-osaan merkitään mielentilatutkimuksen määrännyt tuomioistuin, määräämispäivämäärä, tutkittavan nimi, tutkimuspaikka sekä tutkimuksen suorittamisajankohta. Johdanto-osassa mainitaan myös, onko mielentilatutkimukseen määrätty vangittuna kyseessä olevista rikoksista tai muusta syystä. Jos tutkittava ei ole vangittuna ja hänet on poistettu sairaalasta jo ennen lausunnon valmistumista, myös sairaalasta poistamisajankohta ilmoitetaan, koska mielentilatutkimusaika vähennetään mahdollisesti tulevas-ta vankilatuomiosta.

Henkilötiedot

Henkilötieto-osassa ilmoitetaan tutkittavan koko nimi, myös mahdolliset entiset nimet, henkilötunnus, siviilisäätö, ammatti ja kotipaikka sekä henkilöllisyyden toteamistapa.

Rikosrekisteri

Rikosrekisteritiedot kuvataan olennaisin osin.

Oikeuden asiakirjoista ilmenevät tiedot

Teosta tai teoista esitetään oikeuden asiakirjoista ilmenevät rikosnimikkeet sekä ajankohdat. Tekoon tai tekoihin liittyvät tapahtumat kuvataan siten, että tutkijalle ja myöhemmin lausuntoa lukevalle syntyy selkeä käsitys tapahtumista, kuitenkin turhia yksityiskohtia tai tarpeetonta toistoa välttämällä. Esitutkintapöytäkirjoista mainitaan sellaiset havainnot, jotka esim. kuvaavat tutkittavan tilaa juuri ennen tekoa, sen aikana tai sen jälkeen. On syytä mainita myös, jos tutkittava eri kuulustelukerroilla muuttaa kertomustaan.

Tutkittavalle mahdollisesti suoritettuna puhalluskokeen tai veren alkoholi-, huume- tai lääkepitoisuusmäärityksen tulos ilmoitetaan, samoin kuin tutkittavan oma sekä muiden käsitys tutkittavan päihtymystilasta.

Jos tuomioistuimelle on annettu tutkittavasta lääkärinlausunto tekoon/tekoihin liittyen tai jos hänelle on suoritettu henkilötutkinta, ne kuvataan lausunnossa olennaisin osin.

Muualta saadut tiedot

Tutkittavasta voidaan hankkia tietoja mm. omaisilta, tuttavilta, oppilaitoksista, työnantajilta, sotilasviranomaisilta, sosiaali- ja terveydenhuollosta, päihdehuollosta ja rikosseuraamusvirastosta. Lausunnosta tulee ilmetä, mistä tiedot on hankittu. On myös syytä mainita, jos tutkittava on kieltänyt tietojen hankkimisen tai niitä ei ole muusta syystä saatu. Kun tietoja saadaan yksityishenkilöiltä, tietojen todetaan olevan peräisin ”omaisilta”, ”tuttavilta”, ”työnantajilta” jne., eikä yksityishenkilöiden nimiä mainita lausunnossa. Psykkisiä oireita tai kehitysvammaisuutta kuvaavat tiedot pitää kirjata huolellisesti. Jos tutkittavalla on ollut esim. useita psykiatrisia sairaalahoitajaksoja, ne esitetään tiivistäen ja syyntakeisuuden kannalta merkityksettömien yksityiskohtien kuvaamista ja toistamista välttäen. Ajankohtaisesti tekoa tai tekoja lähellä olevat, tutkittavan psyykkistä terveydentilaa koskevat tiedot ja havainnot kuvataan mahdollisimman tarkasti. Myös mahdolliset terveydentilaa koskevat tiedot teon tai tekojen jälkeen esimerkiksi vankilassa tai sairaalassa kuvataan. Somaattisen terveydentilan osalta riittää kuvaus pitkäaikaissairauksista ja sellaisista sairauksista, vammoista ja oireista, joilla on mahdollisesti merkitystä syyntakeisuuden arvioinnissa.

Tutkittavan kasvuoloista ja elämänvaiheista, ihmissuhteista, sosiaalisesta sopeutumisesta, päihteiden käytöstä, aikaisemmista rikoksista ja terveydentilasta kuvataan psyykkisen terveydentilan arvioinnin kannalta oleelliset seikat. Tutkittavan omaisten ja muiden sivullisten elämänvaiheita, rikollisuutta tai terveydentilaa koskevien tietojen osalta on erityisesti harkittava, onko niiden esittäminen tutkittavan mielen tilan arvioinnin kannalta välttämätöntä.

Tutkittavaa koskevat tiedot esitetään myös teon/tekojen jälkeiseltä ajalta.

Tutkittavan antamat tiedot

Lausuntoon sisällytetään tutkittavan kertomus elämänvaiheistaan: kasvuolosuhteet lapsuudessa ja nuoruudessa, koulu-aika, ammattikoulutus, mahdollinen asevelvollisuuden suorittaminen, työelämä, seurustelu- ja perheolosuhteet sekä hänen kuvauksensa kokemista mahdollisista psyykkisistä ja sosiaalisista ongelmista, päihteiden käytöstään sekä aikaisemmista rikoksistaan. Tärkeää on kuvata tutkittavan oma käsitys ajankohtaisesta rikoksesta, siihen/niihin johtaneista syistä sekä hänen suhtautumisensa tekoon/tekoihin ja sen/niiden seurauksiin. Jos tutkittava kiistää tekonsa tai jos hänen kuvauksensa poikkeaa hänen kuulusteluissa tai oikeudessa esittämästään kuvauksesta tai todistajien kuvauksista, olisi pohdittava, onko ristiriitaisuuksilla diagnostista merkitystä.

Somaattinen status

Somaattiset tutkimustulokset selostetaan lyhyesti ja poikkeavien löydösten merkitystä arvioidaan syyntakeisuuden kannalta. Somaattisten sairauksien, kuten diabeteksen tai neurologisten sairauksien, osalta hankitaan tarvittaessa erikoislääkärin lausunto.

Erikoistutkimukset

Tutkittavalle suoritettavat laboratorio-, kuvantamis- ym. tutkimukset selostetaan ja tarvittaessa pohditaan poikkeavien löydösten merkitystä syyntakeisuusarvioinnin kannalta.

Psyykinen status

Psykiatrisilla havainnoilla on keskeinen osa mielentilatutkimuksessa. Havainnot kirjataan riittävän yksityiskohtaisesti siten, että asiaa myöhemmin arvioivat voivat niiden perusteella saada selkeän kuvan tutkimusmenetelmästä ja tutkimuksessa esille tulleista seikoista. Kuvauksesta pitää ilmetä, mitkä ovat tutkittavan subjektiivisia tunteuksia ja mitkä tutkijan tekemiä objektiivisia havaintoja. Lausunnossa kuvataan tutkittavan yleinen asennoituminen tutkimukseen ja tutkijaan, hänen ulkoinen olemuksensa ja käyttäytymisensä, orientoituminen, ajatustoiminta ja puhe sekä mieliala, tunnereaktiot ja kyky oivaltaa ongelmiaan sekä kyky asettua muiden ihmisten asemaan. Tutkittavalla todetut psyykkiset oireet ja mahdollisten psyykkisten häiriöiden tai älyllisen kehitysvammaisuuden diagnostiset kriteerit kuvataan perusteellisesti. On syytä kirjata myös sellaiset havainnot, joissa ei ole todettu tavanomaisesta poikkeavaa, jos nämä havainnot ovat johtopäätösten kannalta tärkeitä. Mahdolliset viitteet pyrkimyksestä simuloida tai muutoin vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen kuvataan.

Psykologinen tutkimus

Psykologin lausunto liitetään kokonaisuudessaan johtopäätöksineen ja yhteenvetoi-neen mielentilalausuntoon. Jos on tarpeen suorittaa myös neuropsykologinen tutkimus, se samoin liitetään lausuntoon kokonaisuudessaan.

Psykologin lausunnossa esitettävät havainnot perustuvat asiakirjoista, kliinisestä haastattelusta, havainnoinnista ja psykologisista tutkimusmenetelmästä saatuaan tietoon. Lausunnossa kuvataan tutkittavan käyttäytymistä ja suhtautumista tutkimukseen, tutkijaan ja tekoihin, sekä arvioidaan tutkittavan kognitiivista suoriutumista ja persoonallisuutta. Lausunnossa arvioidaan myös mahdollista pyr-

kimystä simuloitiin tai peittelyyn. Lausunnossa kuvataan johtopäätösten kannalta oleelliset taustatiedoista ilmenevät asiat.

Kognitiivisen suoriutumisen osalta kuvataan tämänhetkinen suoriutumistaso, suoriutumisessa mahdollisesti tapahtuneet muutokset, niiden syyt sekä vaikutukset suoriutumiseen ja harkintakykyyn. Lausunnossa kuvataan tutkittavan persoonallisuuden rakennetta, siinä korostuvia piirteitä ja mahdollisen häiriintyneisyyden asetta ja vaikutusta toimintakykyyn, kykyyn noudattaa lakia ja yleisiä normeja sekä kykyyn säädellä käyttäytymistä. Tärkeää on tilanteen erittelemine rikoksen teko-
hetkellä ja tutkimushetkellä.

Psykologin johtopäätöksissä pohditaan edellä mainittujen asioiden merkitystä ja yhteyttä tekoon tai tekoihin. Psykologi ei kuitenkaan ota kantaa syyntakeisuuteen.

Henkilökunnan havainnot

Lausuntoon kirjataan yhteenveto henkilökunnan havainnoista. Siinä kuvataan tutkittavan käyttäytymistä ja yleistä selviytymistä osastolla sekä suhtautumista tutkimukseen, henkilökuntaan, muihin tutkittaviin ja potilaisiin, omaisiin ja muihin mahdollisiin henkilöihin.

Yhteenveto

Yhteenvetoon sisällytetään tutkimuksessa esille tulleet keskeiset seikat siten, että sen avulla on mahdollista saada olennaisin kuva tapahtumien ja tutkimuksen kulusta sekä tutkimuksessa tehdyistä havainnoista. Yhteenvetoon ei pidä sisällyttää tietoja, joita ei ole kuvattu lausunnossa aikaisemmin.

Johtopäätökset

Johtopäätöksissä esitetään arvio tutkittavan yleisestä suoriutumis- ja toimintakyvystä, psyykkisestä terveydentilasta, kognitiivisesta suoriutumisesta ja mahdollisten häiriöiden syy-yhteydestä tekoon tai tekoihin. Mikäli esille on tullut viitteitä taipumuksesta simuloitiin, sen merkitystä asiassa arvioidaan.

Jos tutkittavalle on aikaisemmin suoritettu mielentilatutkimus ja jos syyntakeisuus arvioidaan aikaisemmasta tutkimuksesta poikkeavasti, tulee johtopäätöksissä pohdita tätä asiaa.

Mielentilatutkimuksen aikaista psyykkistä terveydentilaa arvioitaessa otetaan kantaa siihen, onko tutkittavalla mahdollisesti todettu psyykinen häiriö ollut olemassa jo teon aikaan, vai onko se reaktiivinen eli seurausta esimerkiksi tekoon tai sen jälkeiseen aikaan liittyvistä tapahtumista.

Mielentilatutkimuksen suorittanut lääkäri esittää ja perustelee käsityksensä tutkitavan psyykkisestä tilasta teon tai tekojen aikana sekä psyykkisen tilan suhteesta tekoon tai tekoihin. Psyykkisen poikkeavuuden täytyy olla syy-yhteydessä tekoon, jotta sillä olisi merkitystä syyntakeisuuden kannalta. Syy-yhteyden olemassaolo perustellaan mahdollisimman selkeästi ja yksityiskohtaisesti. Jos tekoja on useampia, lausunnossa esitetään selkeästi ja perustellusti käsitys syyntakeisuudesta kunkin teon suhteen erikseen, koska henkilö voi olla jonkin teon suhteen syyntakeinen ja toisen teon suhteen syyntakeeton tai alentuneesti syyntakeinen. Samoin periaatteen otetaan kantaa mahdollisen älyllisen kehitysvammaisuuden vaikutuksesta syyntakeisuuteen. Kantaa otetaan myös siihen, mikä osuus mahdollisella päihtymystilalla on ollut tekoon. Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tutkittava on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon syyntakeisuutta alentavana seikkana, ellei siihen ole erityisen painavia syitä.

Lausunnon johtopäätösosassa arvioidaan, missä määrin tutkittava on kyennyt ymmärtämään tekonsa tai tekojensa tosiasiallisen ja oikeudellis-moraalisen luonteen sekä missä määrin hän on kyennyt säätämään käyttäytymistään teon tai tekojen hetkellä. Huomiota kiinnitetään siihen, onko tutkittava pystynyt ymmärtämään tekonsa merkityksen ja sen seuraukset itselleen sekä uhrille. Tutkija esittää perustellun näkemyksensä siitä, onko tutkittava ollut kykenevä harkitsemaan tekoaan, olisiko hän kyennyt tilanteessa valitsemaan toisin tai olisiko hän voinut pidättäytyä teosta tai keskeyttää sen.

Lausunnossa tutkija esittää selkeän kannanottonsa tutkitavan syyntakeisuudesta. Ratkaisevaa on teon tai tekojen aikainen tilanne. Jotta henkilö voidaan jättää rangaistukseen tuomitsematta, hänen tulee olla ollut teon tapahtumahetkellä syyntakeeton. Psyykkisten ja/tai älyllisten tekijöiden pitää olla myös syy-yhteydessä tekoon. Jos tutkijan mielestä kyseessä on rajatapaus, pitää silloinkin esittää selkeä kannanotto syyntakeisuudesta sekä pohtia eri vaihtoehtoja tukevia näkökohtia. Jos tutkitavan kieltäytymisen tai muuten puutteellisten tietojen vuoksi ei ole edellytyksiä luotettavasti arvioida tutkitavan mielentilaa, tämä seikka todetaan lausunnossa.

Jos tutkittava on mielentilatutkimuksen päättyessä tahdosta riippumattoman psykiatrisen sairaalahoidon tai vastoin tahtoa annettavan kehitysvammaisten erityishuollon tarpeessa, johtopäätöksissä esitetään yksityiskohtaisesti kuvaten ne perusteet, joiden mukaan tutkitavan katsotaan olevan mielenterveyslain 8 §:n mukaisen tahdosta riippumattoman hoidon tai kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain 32 §:n 1 momentin mukaisen vastoin tahtoa annettavan erityishuollon tarpees-

sa. Johtopäätöksissä pitää ilmetä sekä perusteet mielisairauden ja hoidon tarpeen osalta, että perusteet muiden mielenterveyspalveluiden soveltumattomuudesta ja/ tai riittämättömyydestä. Lausunnon johtopäätöksissä on myös esitettävä kannanotto siitä, tarvitseeko tutkittava hoitoa valtion mielisairaalassa vai ei, sekä perusteet tälle kannalle.

Tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon tai vastoin tahtoa annettavaan kehitysvammaisten erityishuoltoon esitettäessä tutkittavaa on kuultava asiassa. Kuuleminen tulee kirjata lausuntoon selkeästi omana kappaleenaan.

Lausunnossa otetaan kantaa myös siihen, voidaanko tutkittavaa kuulla oikeudessa ja tarvitseeko hän mahdollisesti edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten.

Allekirjoitus

Lausunto on vahvistettava terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 23 §:n 1 momentin mukaisesti sanoilla: ”minkä kunniani ja omantuntoni kautta vakuutan”. Lausunto päivätään, allekirjoitetaan ja varustetaan nimenselvennyksellä sekä maininnalla tutkivan lääkärin oppiarvosta ja virka- asemasta. Jos lausunnon laatinut lääkäri ei ole oikeuspsykiatrian erikoislääkäri, lausunnon allekirjoittaa myös tutkemukseen ja lausuntoon perehtynyt ylilääkäri tai oikeuspsykiatrian erikoislääkäri. On huomioitava myös, ettei allekirjoitus voi jäädä viimeisen sivun ainoaksi merkinnäksi, vaan sivulla on oltava muutakin tekstiä.

VAARALLISUUSARVIO

Vaarallisuusarvioita pyydetään seuraavissa tilanteissa:

- 1) Tuomioistuimien voi pyytää lausuntoa henkilön vaarallisuudesta mielentilatutkimuksen yhteydessä harkitessaan päätöstä koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa.
- 2) Helsingin hovioikeus voi pyytää lausuntoa henkilön vaarallisuudesta silloin, kun koko rangaistusaikaa vankilassa suorittamaan määrätty on suorittanut rangaistuksestaan viisi kuudesosaa ja anoo ehdonalaista vapautusta päästäkseen. Ehdonalaista vapauttaminen voi tapahtua aikaisintaan, kun vankilassaoloaika on kertynyt kolme vuotta, eikä henkilöä ole enää pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Helsingin hovioikeus pyytää lausunnon sekä THL:lta että Rikosseuraamuslaitokselta. Rikosseuraamuslaitos antaa lausuntonsa saatuaan THL:n lausunnon.

Vaarallisuusarvion suorittamisesta ja muun muassa tutkimuksen ajaksi tutkimuspaikkaan ottamisesta ei ole lainsäädännössä samanlaisia säädöksiä kuin mielentilatutkimuksen suorittamisesta. Siitä syystä Helsingin hovioikeuden pyytämät vaarallisuusarviot, joiden kohteena ovat henkilöt ovat vangittuja, suoritetaan Psykiatrisessa vankisairaalassa, ja niiden suorittaminen edellyttää tutkittavan suostumusta. Mielentilatutkimuksen yhteydessä suoritettavat vaarallisuuden arviointit on keskitetty tutkimusyksiköihin, joissa on vaarallisuuden arviointimenetelmien käytöstä kokemusta omaavia tutkijoita.

Vaarallisuusarvio mielentilatutkimuksen yhteydessä

Harkitessaan päätöstä, jonka mukaan rangaistukseen tuomittu vapautuu vankilasta vasta suoritettuaan hänelle tuomitun rangaistusajan kokonaan, tuomioistuimen tulee määrätä syytetyn mielentila tutkittavaksi ja samalla pyytää lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle (oikeudenkäymiskaari (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000>) 17 luku 45 § 3 momentti). Tällöin on kyseessä rikos, jonka perusteella rikoksentehtäjä tuomitaan määräaikaiseen, vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen rikoksista, jotka on lueteltu rikoslain 2 c luvun 11 §:n 1 momentissa. Edellytyksenä on myös, että rikoksentehtäjä on rikosta edeltäneiden kymmenen vuoden aikana syyllistynyt kyseisessä lainkohdassa mainittuun rikokseen tai kyseinen rikos on tehty kolmen vuoden kuluessa siitä, kun hän on vapautunut suorittamasta koko rangaistusaikaa vankilassa tai elinkautista vankeutta tai hänet on päästetty ehdonalaista vapautusta.

Mielentilatutkimuksen yhteydessä laadittava oikeuspsykiatrinen vaarallisuusarvio perustuu sekä kliiniseen arvioon että soveltuvien strukturoitujen arviointimenetelmien (esim. PCL-R, HCR-20) avulla suoritettuun arvioon henkilön vaarallisuudesta. Lausunnossa kuvataan esitiedoista, rikos- ja sairaushistoriasta, aiemmasta väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja sen luonteesta, tutkittavan strukturoimattomista ja strukturoiduista haastatteluista ja psyykkistä statuksesta sekä psykologin tutkimuksen vaarallisuuteen liittyvistä havainnoista ja johtopäätelmistä ilmenevät vaarallisuuden arvioinnin kannalta keskeiset tiedot. Johtopäätöksissä otetaan perustellusti kantaa siihen, onko tutkittavaa pidettävä erityisen vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Helsingin hovioikeuden pyytämä vaarallisuusarvio

Koko rangaistusaikaa vankilassa suorittamaan määrätyn henkilön oikeuspsykiatrisessa vaarallisuusarviolausunnossa kuvataan tarpeelliset taustatiedot esimerkiksi aiemmin suoritetusta mielentilalausunnosta, aiemmin suoritettu vaarallisuusarvio, arvioinnin kannalta merkitykselliset tiedot vankeinhoidon asiakirjoista ja vangin oma kuvaus tilanteestaan. Vaarallisuuden arvioinnissa käytetään sekä kliinistä arviointia että soveltuvia strukturoituja arviointimenetelmiä (esim. PCL-R, HCR-20), joissa tarkastellaan muun muassa henkilön aiempaa väkivaltaisuutta, ajankohtaisia riskitekijöitä sekä väkivaltaan liittyviä riskitekijöitä tulevaisuutta ajatellen. Arvioon kuuluu myös psykologin suorittama tutkimus. Johtopäätöksissä esitetään selkeä kannanotto perusteluineen henkilön vaarallisuudesta muiden hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Vaarallisuusarviolausunto allekirjoitetaan samoja ohjeita noudattaen kuin mielentilalausunto.